

1. Referentie

Referentie	De Groof, S., Elchardus, M. & Stevens, F. (2001). <i>Leerlingenparticipatie in het secundair onderwijs, tussen theorie en praktijk. Een internationaal vergelijkend onderzoek naar modellen voor leerlingenparticipatie, met een evaluatie van de toepasbaarheid in Vlaanderen</i> . Onuitgegeven onderzoeksrapport, VUB, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
Taal	Nederlands
ISBN	/
Publicatievorm	Onderzoeksrapport

2. Abstract

De bedoeling van het onderzoek is om een beschrijving te geven van de participatie- en inspraakmogelijkheden die voorhanden zijn op Vlaamse scholen. Daarnaast wil het ook een zicht bieden op wie er op school participeert, wat jongeren aanzet tot participatie en hoe inspraak en participatie gepercipieerd wordt. Tenslotte worden de gevolgen van participatie nagegaan op korte en lange termijn in termen van persoonlijkheidsvorming en welbevinden.

In deze studie wordt een onderscheid gemaakt tussen formele en informele leerlingenparticipatie. Onder formele participatie verstaat men de participatie die in zekere zin zichtbaar in de school aanwezig is en die expliciet door de school wordt ingesteld, zoals bijvoorbeeld de leerlingenraad. De informele graad van leerlingenparticipatie verwijst naar de mate waarin een leerlingbetrokken schoolklimaat aanwezig is. Terwijl de formele participatie relatief gemakkelijk 'meetbaar' is, valt een informeel leerlingbetrokken klimaat moeilijker te beschrijven. De onderzoekers hebben ervoor geopteerd de perceptie van leerlingen en directies te bevragen omdat het vooral belangrijk is te peilen naar het gevoel van de actoren of zij voldoende bij het klas- en schoolgebeuren betrokken worden.

3. Trefwoorden

Thema ('s)	Onderwijs
Trefwoord(en)	Democratische waarden, extracurriculaire activiteiten, inspraak, leerlingenparticipatie, leerlingenraad, participatiekanalen, schoolmanagement, schoolwelbevinden, socialisatie

4. Onderzoeker

Opdrachtgever	Departement onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap
Onderzoeker(s)	Saskia De Groof, Mark Elchardus & Frank Stevens Onderzoeksgroep TOR Vakgroep Sociologie VUB Pleinlaan 2 1050 Brussel Tel: 02/ 629 20 24 Fax: 02/ 629 30 52 torgroep@vub.ac.be www.vub.ac.be/TOR

5. Onderzoeksvraag

Onderzoeksvraag	Welke participatiekanalen zijn aanwezig op Vlaamse scholen en hoe zijn deze georganiseerd? Wat is het profiel van een participerende leerling? Wat zijn de effecten van participatie in termen van de bijdragen van de participatie en de
-----------------	---

	inspraak aan een betere beleving van het leven op school? En wat is de invloed van participatie op vlak van persoonlijkheidsvorming van leerlingen en hun huidige welbevinden?
Hypothese	Er bestaat een verband tussen participatie en een aantal belangrijke burgerschapswaarden Er bestaat een verband tussen participatie en het (school)welbevinden van de leerlingen.

6. Methode

Onderzoeks-methode	Kwantitatief onderzoek: schriftelijke vragenlijsten en mondelinge interviews bestaande uit open en gesloten vragen.
Onderzochte groep	De steekproef bestond uit 89 scholen verspreid over de verschillende onderwijsnetten en over de vijf Vlaamse provincies (het Brusselse Hoofdstedelijk gewest inbegrepen). Het buitengewoon onderwijs en het deeltijds beroepsonderwijs werden niet in de onderzoeksgroep opgenomen. Uit de vier overige onderwijsvormen (ASO, TSO, BSO en KSO) werden de leerlingen uit het vierde en het zesde jaar bevestigd. Daarna werd per school en per leerjaar de helft van de aangeboden studierichtingen getrokken. Dit resulteerde uiteindelijk in een steekproef van 7144 enquêtes. Daarnaast werden ook de 89 schoolhoofden bevestigd

7. Resultaten

Aanwezige participatiekanalen	Leerlingenparticipatie betekent voor schoolhoofden in de eerste plaats informele participatie. Ruim 80% van de schoolhoofden meent dat hun idee van een democratische school verwezenlijkt is of alleszins gemakkelijk te verwezenlijken valt. Aan formele participatiemogelijkheden hechten zij minder belang. Slechts één op drie schoolhoofden meent dat inspraakorganen voor leerlingen noodzakelijk zijn om van een democratische school te kunnen spreken. Slechts 10% hecht belang aan leerlingeninspraak op het beleidsniveau van de school. Congruent met hun opvattingen, meent de overgrote meerderheid van de schoolhoofden dan ook dat leerlingenparticipatie niet bij decreet kan worden afgedwongen. Hoewel de voorkeur van schoolhoofden uitgaat naar de informele participatie, zijn formele participatie- en inspraakkanalen toch ruimschoots aanwezig in de Vlaamse scholen. De meerderheid van de scholen beschikt over een leerlingenraad (94%) en een valvas (94%), klasdagen (85%), vertrouwensleerkrachten (75%), werkgroepen (67%), ideeënbusen (66%), en schoolinterne media (53%). Bovendien experimenteren ze volop met de organisatie van de leerlingenparticipatie en wordt haast overal gezocht naar nieuwe mogelijkheden om de leerlingen meer bij de school te betrekken. Dat alles wijst erop dat de directies de idee van een participatieve school zeker steunen en dat de wil om er aan te werken aanwezig is. Schoolhoofden houden alle financiële macht liever in eigen handen en laten enkel inspraak toe in de leefwereld van de school, zelden in de onderwijsmateries. Kortom, er is een positieve houding ten opzichte van leerlingenparticipatie, maar de uitbouw en ondersteuning van de participatiemogelijkheden blijft relatief bescheiden. Zoals ook bij de informele participatie het geval was, wordt de formele participatie vrij positief door de schoolhoofden geëvalueerd. Een aantal kanalen van formele participatie worden zelfs zeer positief beoordeeld, met name de klasdagen en de vertrouwensleerkrachten. Zowat 40% van de geïnterviewde schoolhoofden is overwegend positief over de werking van de leerlingenraad op hun school. 30% is overwegend negatief. Het grootste probleem dat directies onderkennen bij de uitwerking van zowel de informele als de formele participatie, is de desinteresse van leerlingen. Een ander probleem dat door de directies wordt aangekaart is het gebrek aan efficiëntie van de werking van de leerlingenraad. Meer dan de helft van de leerlingen moet het antwoord schuldig blijven, als men hen naar de interne werking van de leerlingenraad vraagt. Hierbij is er een groot verschil tussen de onderwijsvormen. ASO-leerlingen zijn – in vergelijking met leerlingen uit het TSO en het BSO – het meest op de hoogte van de werking van de leerlingenraad. Bovendien is er weinig eensgezindheid tussen de leerlingen van een school over de samenstelling en de werking van hun leerlingenraad. Op het klasniveau, waar vooral de houding van de leerkrachten telt, percipiëren ze hun inspraakmogelijkheden nog als relatief uitgebreid. Het klimaat op school wordt daarentegen als weinig participatief ervaren. Wat de participatiekanalen zelf betreft zien we dat de vertrouwensleerkrachten en de
-------------------------------	--

	klasdagen ook relatief positief door de leerlingen worden onthaald. De leerlingenraad wordt door de leerlingen wat negatiever geëvalueerd dan door hun schoolhoofden. De meest kritische leerlingen zijn degenen die vroeger lid waren en degenen die niet geïnteresseerd zijn om ooit lid te worden van de leerlingenraad.
Profiel van de participerende leerling	Ten eerste zien we dat bepaalde groepen leerlingen minder deelnemen op school. Zo participeren vooral leerlingen uit het beroepssecundair onderwijs en leerlingen uit het vierde jaar, minder op school. Ook nieuwe leerlingen zijn iets minder betrokken op school via extracurriculaire activiteiten. We kunnen in de data niet nagaan waaraan dit ligt. Verder zien we dat de verschillende soorten extracurriculaire activiteiten ook enigszins verschillende publieken aantrekken. Vooral het genderverschil valt op. Meisjes nemen meer deel aan sociale en culturele activiteiten, terwijl jongens zich meer inzetten voor sport- en ontspanningsactiviteiten. Verder participeren levensbeschouwelijk geëngageerden meer aan de leerlingenraad en aan sociale activiteiten. Eenmaal de stap is gezet tot participatie, zal men ook sneller aan andere soorten activiteiten deelnemen.
Effect van participatie	Leerlingen die op school participeren, hebben meer democratische waarden dan niet-participerenden. De aard van de participatie is evenwel zeer belangrijk. Alleen de deelname aan eerder instrumentele activiteiten, die iets wensen te bereiken voor de school of de samenleving, zoals sociale activiteiten en activiteiten binnen de leerlingenraad, vertonen een positieve samenhang met de waarden van leerlingen. Wanneer leerlingen het gevoel hebben dat ze inspraak krijgen in de leefgemeenschap van de school, hangen ze democratischer waarden aan. Leerlingen die hun zeg kunnen hebben over thema's zoals de schoolkrant, de bespreking en oplossing van schoolproblemen, de inhoud van sport- en themadagen, enz. stellen zich verdraagzamer en democratischer op. Wanneer leerlingen het gevoel hebben dat ze inspraak krijgen in de leefgemeenschap van de school, hangen ze democratischer waarden aan. De beleving van het schoolklimaat is van doorslaggevend belang voor de burgerschapswaarden. In een school waar de leerlingen een open informeel klas- en schoolklimaat ervaren, waar ze de leden en de werking van de leerlingenraad positief inschatten, waar ze graag naar school gaan en er zich dus niet vervreemd voelen, hebben de leerlingen meer democratische waarden. De eigen participatie heeft geen direct effect op het persoonlijke welbehagen. De mate van inspraak in de leefwereld van de school heeft evenmin een directe invloed op het persoonlijk welbehagen van leerlingen. Of leerlingen zich goed voelen, hangt met andere woorden niet rechtstreeks af van de eigen participatie of van de gepercipieerde inspraak. Ruimere maatschappelijke processen, waarop de school maar weinig vat heeft, zoals detraditionalisering en het sociaal netwerk, spelen een grotere rol in het verklaren van het welbehagen van de leerlingen. De effecten van participatie en inspraak op het persoonlijke welbehagen lopen wel indirect via het schoolklimaat, en dat laatste hangt duidelijk positief samen met het persoonlijke welbehagen. Leerlingen die het gevoel hebben dat ze op school correct (en dus niet als kinderen) worden behandeld, voelen zich beter. Al bij al, kan men toch stellen dat het totale effect van participatie en inspraak (direct en indirect) op welbehagen eerder bescheiden is. Participerende leerlingen ervaren een beter schoolklimaat. Ook hier is de aard van de activiteit waaraan de leerlingen deelnemen, bepalend. Leerlingen die actief zijn op cultureel en technisch vlak en zij die actief zijn in de leerlingenraad, hebben een positievere beleving van het schoolklimaat. Verder is ook de participatiecultuur van de school van belang: hoe meer leerlingen in de school participeren, hoe beter alle leerlingen van deze school (ook de niet-participerenden) het klimaat zullen beleven. De belangrijkste factor bij het verklaren van het schoolklimaat is de inspraak die de leerlingen denken te krijgen in de leefwereld van de school. Zesdejaars beleven een positiever schoolklimaat dan vierdejaars, omdat ze meer participeren en meer inspraak en verantwoordelijkheid menen te hebben.

8. Publicaties op basis van hetzelfde onderzoek

De Groof, S., Smits, W. & Stevens, F. (2002). (In)formele ontmoetingen. Over de sociale ruimte van jongeren. In M. Elchardus & I. Glorieux (Eds.), *De symbolische samenleving* (pp.31-52). Tiel: Lannoo.

De Groof, S. & Elchardus, M. (2002). Participatie, democratie en schoolklimaat. *Mores*, 2, 232, 84-98.

De Groof, S.(2002). Hoe leerlingbetrokken zijn onze scholen? Inspraak, overleg en actieve deelname van Vlaamse leerlingen. *Welwijs*, 12, (4), 3-10.

9. Beleidsaanbevelingen

Ja

10. Samenvatting

Dit door de TOR-onderzoeksgroep uitgevoerde onderzoek heeft drie doelstellingen. Eerst en vooral wil het een beschrijving geven van de participatie- en inspraakmogelijkheden die voorhanden zijn op Vlaamse scholen. Daarnaast heeft men ook gezocht naar het profiel van de jongeren die deelnemen aan de participatieactiviteiten en waardoor ze gemotiveerd worden om deel te nemen. Tenslotte werden de gevolgen van participatie nagegaan op korte en lange termijn in termen van persoonlijkheidsvorming en welbevinden.

Om tot een beschrijving te komen van de participatiemogelijkheden in het Vlaamse secundair onderwijs heeft men bij zowel de directies als bij de leerlingen van de onderzochte scholen gepeild naar hun visie op participatie en naar de organisatie van de verschillende participatiekanalen. Directies vinden dat de school als belangrijkste doelstelling persoonlijkheidsvorming heeft. Naast het bevorderen van cognitieve kennis (ASO en TSO-scholen) en het voorbereiden op de arbeidsmarkt (BSO-scholen) moet er evenzeer plaats zijn voor inspraak en participatie. Schoolhoofden geven in het interview duidelijk de voorkeur aan de 'zachtere, informele' vormen van participatie. Interpersoonlijke communicatie, luisterbereidheid en werken aan een positief schoolklimaat vormen volgens hen de basis van een democratische school. In tegenstelling met de leerlingen schatten de schoolhoofden het democratisch gehalte van hun school over het algemeen hoog in. De leerlingen staan wel zeer positief tegenover het klasklimaat. Dezelfde tegenstelling vindt men terug wanneer er gekeken wordt naar de thema's waarover de leerlingen inspraak krijgen. 30 % van de leerlingen zegt inspraak te hebben in het schoolleven, 15 % stelt inspraak te hebben in onderwijsaangelegenheden. In beide gevallen ligt het gevoel inspraak te hebben bij leerlingen merkbaar lager dan wat de directeurs suggereerden. Ruim twee derden van hen stelt dat zij meer wensen te participeren aan het schoolleven vooral wat betreft ludieke thema's maar ook onderwijs-structurele aangelegenheden.

Het meest bekende en verspreide formele participatiekanaal in Vlaamse scholen is de leerlingenraad. In de meerderheid van de Europese landen is de leerlingenraad trouwens wettelijk verplicht.

Over de werking van de leerlingenraad lieten de directies zich zowel positief als negatief uit. De raden zijn volgens de schoolhoofden een enthousiaste groep van leerlingen met frisse ideeën, positieve initiatieven. Via de raad kan er gepeild naar de leefwereld, de meningen en de problemen van de scholieren. Leerlingen die eraan deelnemen ontwikkelen sociale en politieke vaardigheden.

Het gebrek aan continuïteit baart de directies zorgen. Als eerder negatieve punten vermelden de directeurs de niet-efficiënte werking (die door vorming zou kunnen verholpen worden), de desinteresse en niet-betrokkenheid van een grote groep van leerlingen voor de werking van de raden, de beperkte scope van leerlingen gericht op het materiële en het praktische of eisen die onrealistisch zijn. Terwijl de schoolhoofden deze materialistische belangstelling als negatief en beperkt omschrijven, mag dat soort inspraak niet getrivialiseerd worden. Het maakt het leven voor leerlingen op school blijkbaar veel aangenamer.

De meerderheid van de bevraagde leerlingen die zeggen een leerlingenraad op school te kennen, weten quasi niets over de specifieke kenmerken van de raad en laten zich apathisch en sceptisch uit over de werking.

In de interviews werd er geen melding gemaakt van andere participatiekanalen dan de leerlingenraad. Bij de antwoorden op de vragenlijsten wordt wel melding gemaakt van de valvas als belangrijk communicatiekanaal. Ook het hebben van klasdagen is een breed verspreid kanaal. Veel leerlingen kunnen ook rekenen op het systeem van vertrouwensleerkrachten in hun school. Deze twee laatste kanalen worden door de meerderheid van de schoolhoofden en door de leerlingen als zeer positief beschouwd. De participatiekanalen die grotendeels afwezig blijven in scholen zijn klasuren, het peter/meterschap, het referendum en de vertrouwensleerlingen.

Het aantal ingerichte participatiekanalen is in BSO en TSO scholen significant kleiner dan in ASO scholen.

Het deelnemen aan extracurriculaire activiteiten, zoals sport- en ontspanningsactiviteiten, culturele, sociale en technische activiteiten, is ook een belangrijke vorm van participatie op school.

Welke leerlingen aan welke participatieactiviteit deelneemt wordt verklaard door sekse, sociale achtergrond en de schoolloopbaan. Ook uit vroeger onderzoek werd al duidelijk dat niet alle leerlingen in dezelfde mate participeren op school. Ook een aantal schoolkenmerken kunnen formeel of informeel remmend werken bij leerlingenparticipatie. De aard van de participatieactiviteiten heeft hierbij niet zoveel belang, de participatiecultuur des te meer.

De effecten van participatie op het persoonlijk welbevinden zijn miniem, er is vooral een indirect effect waar te nemen. Het is de manier waarop jongeren het schoolklimaat ervaren die invloed heeft op hun persoonlijk welbehagen. De participatie en de perceptie van de participatiemogelijkheden bepalen de beleving van het schoolklimaat. Voor het overige wordt het persoonlijk welbehagen voornamelijk buiten de school gevormd.

Dit onderzoek bevestigt eveneens dat als leerlingen hun informeel klas- en schoolklimaat als open en democratisch aanvoelen hun attitudes daar baat bij hebben. Dit verband is voldoende om in de participatie een socialiserend veld te zien dat democratische waarden bevordert.

Tot slot van het onderzoek werden een aantal beleidsaanbevelingen geformuleerd.